

Nieuwe inzichten over kinderarbeid en hun bruikbaarheid in het geschiedenisonderwijs

Bart De Wilde

Kinderen – jongeren minderjarigen

Het thema kinderarbeid is een klassiek gegeven in het geschiedenisonderwijs. Het wordt meestal besproken in het kader van de 'ellendige sociale gevolgen' van de negentiende-eeuwse industrialisatie van de maatschappij. De laatste jaren zijn echter vraagtekens gezet bij de evidentie van deze zienswijze. Kunnen we met de vertrouwde aanpak nog wel uit de voeten? Recente inzichten bieden tal van aanknopingspunten om het thema 'kinderen-jongeren-minderjarigen en arbeid' opnieuw te benaderen.

"Op 12 jarigen ouderdom was zij in de fabriek getreden, hare moeder, weduwe met 4 kinderen was gedwongen haar naar de continues¹ te zenden om de armoede in zijne verwoestende werking wat te beletten. Opzettelijk liet men haar het zwaarste werk, men besmeurde klossen met vet en vuilnis, om haar kwaad te maken. Men verweet haar leelijke dingen over hare moeder en haar huis. Dikwijls weende het bittere tranen, snikkend kroop het dan in een hoekje aan den eind van den molen, als een getrapt dier".

Dergelijke tekstfragmenten, in dit geval afkomstig uit een artikel verschenen in het maandblad van de Belgische socialistische vlasarbeidersorganisatie in 1900, gebruiken historici graag om hun behandeling van het onderwerp kinderarbeid te illustreren. Het ongenueanceerde gebruik van dit

soort passages verengt het fenomeen kinderarbeid tot een verhaal van louter kommer en kwel. De beeldvorming die hieruit voortvloeit en niet in het minst via het geschiedenisonderwijs algemeen verspreid is geraakt, heeft twee belangrijke consequenties. Vooreerst maakt die een serieuze studie over de relatie tussen arbeid en minderjarigen onmogelijk. In de tweede plaats stelt deze zienswijze kinderen, en meer bepaald kindarbeiders steeds weer voor als onmondige, weerloze slachtoffers.

Schuivende beeldvorming

Deze beeldvorming wordt de laatste jaren bijgesteld. De hernieuwde aandacht voor het thema kinderarbeid in de historische-academische wereld is een direct gevolg van de discussies die momenteel worden gevoerd over kinderen en arbeid, zowel in West-Europa als in niet westerse landen. Door een aantal internationale instellingen en organisaties werd het thema in de jaren negentig hoog op de agenda geplaatst. In de discussie die hiermee gepaard ging, werd voortdurend naar het verleden verwezen om de haalbaarheid (én volgens sommigen ook de wenselijk-

heid) van een algemeen verbod op kinderarbeid aan te tonen. En de huidige geschiedschrijving leende zich daar vooralsnog perfect toe.

De geschiedenis van kinderarbeid in het geïndustrialiseerde Westen veronderstelde men bekend te zijn. Daarom stond het thema in de historisch-academische wereld niet langer op de agenda. Een aantal andere wetenschappelijke disciplines (zoals de sociologie, de antropologie, de pedagogie) confronteerden historici echter met een nieuwe, op de actualiteit gerichte vraagstelling – vanuit de bekommernis om beter inzicht te verwerven in de wijze waarop kinderarbeid vandaag de dag zich manifesteert. Wat wordt onder kinderarbeid verstaan? In welke sectoren zijn kinderen tewerkgesteld en welke functies oefenen ze er uit? Wat zijn de kenmerkende arbeidsverhoudingen van werkende kinderen?

Michael Lavalette ging bijvoorbeeld na of kinderarbeid in het Westen wel echt was afgeschaft, zoals algemeen werd aangenomen. Hij onderzocht daartoe de omvang en de betekenis van de deeltijdse arbeid van minderjarigen in

Bart De Wilde is wetenschappelijk medewerker van het Amsab – Instituut voor Sociale Geschiedenis (Gent). Hij verricht er onderzoek over arbeid, arbeidersorganisaties, werkgevers en industriële relaties.

het huidige Groot-Brittannië. Jens Qvortrup betrok op zijn beurt het in het Westen ontwikkelde verplichte onderwijssysteem in de analyse. Vanuit de leefwereld van minderjarigen trok hij een parallel tussen het onderwijs en de arbeid in de negentiende eeuw. Een verregaande maar uiterst boeiende denkoefening. De rode draad door deze vernieuwde benadering van kinderarbeid is het belang dat gehecht wordt aan de mening van de minderjarige zelf.

Een aantal jaren terug werd ik geconfronteerd met de vraag van Karl Hanson of in het verleden organisaties hadden bestaan van werkende kinderen en jongeren en of die zich hadden gemengd in het toenmalige debat over de afschaffing van kinderarbeid. Zijn vraag was ingegeven door belangstelling voor het bestaan van dergelijke organisaties vandaag de dag in een groot aantal ontwikkelingslanden. Want deze zogenaamde Ninos – Ninas y Adolescentes Trabajadores (NAT)² – brachten onderzoekers en ontwikkelingswerkers in verwarring. In tegenstelling tot wat algemeen werd aangenomen, vroegen deze kinderen namelijk niet om een verbod op kinderarbeid. Zij ijverden daarentegen voor tarifiering van hun arbeid, vermindering van werkuren, mogelijkheden om aangepast onderwijs te combineren met hun arbeid. Bovendien wezen zij in allerlei geschriften juist op de waardevolle aspecten die met hun arbeid verbonden waren.

De klassieke historische benadering was lastig te rijmen met deze verschuivende visies op kinderarbeid en bleef op een groot aantal vragen het antwoord schuldig. Hoe kan bijvoorbeeld – op grond van het voornoemde 'kommer en kwel perspectief' – verklaard worden dat minderjarigen zelf hun arbeid verdedigen? Of hoe is het mogelijk dat 'een collectief van goedbedoelende volwassen woordvoerders', begaan met het welzijn van kinderen, kinderarbeid in de kolonies jarenlang toelieten?³ De kloof tussen de traditonele historische benadering en de nieuwe, interdisciplinaire visies blijkt bijvoorbeeld duidelijk uit een Unicefbrochure uit 1993 bestemd voor het onderwijs. In tegenstelling tot de actuele situatie, waarover genuanceerd wordt geschreven, is in de historische paragrafen elke gematigdheid verdwenen. Hier stelt de brochure kinderarbeid gelijk aan misbruik. Als begeleidende tekst wordt een fictief, tranerig verhaal aangehaald dat zich afspeelt in 1886 en gaat over de tienjarige Antje Wiersma, tewerkgesteld in een vlasspinnerij in Groningen. Door een ongeluk van haar vader was zij verplicht zich in de fabriek dertien uur per dag voor een hongerloon uit te sloven. Daar wordt zij geconfronteerd met onveiligheid en geweld. Het is een zoveelste versie van het eerder aangehaalde verhaal over doffe ellende en misbruik, doorgaans nog aangevuld met informatie over alcoholgebruik of slechte behuizing. Typisch voorbeelden van deze Marxistisch georiënteerde, op uitbuiting gebaseerde benadering zijn

Cover van JEUDA, een maandelijks berichtenblad uitgegeven door ENDA Tiers-Monde Jeunesse Action (Senegal), waarin acties en projecten worden voorgesteld door, van en voor werkende kinderen. (JEUDA nummer 105, Novembre 2000.)

het werk van J.C. Vleggeert in Nederland en het werk van René De Herdt of Florence Loriaux in België.

Gekleurde bronnen

Beeldvorming op basis van historisch onderzoek hangt sterk af van het gebruikte bronnenmateriaal. Tot voor kort bestudeerde men de negentiende-eeuwse kinderarbeid vooral met gebruikmaking van industriële tellingen, sociale enquêtes, publicaties van de arbeidersbeweging, ego-documenten en illustraties. Over de intrinsieke beperkingen van dit materiaal werden geen vragen gesteld. Dat is onmiskenbaar een omissie. Veel van het gebruikte bronnenmateriaal, ten eerste, behandelt namelijk slechts één bepaald segment van de arbeid die kinderen verrichten. Enkel industriële fabrieksarbeid bijvoorbeeld, dikwijls beperkt tot bepaalde sectoren, zoals de spinnerijen en de touwslagerijen. Historici beschouwden, ten tweede,

Foto uit 1906 die steeds weer opnieuw verkeerd wordt gebruikt in publicaties over kinderarbeid en de afschaffing ervan in België, met als ondertitel: 'Landelijke betoging tegen kinderarbeid'. In werkelijkheid gaat het om een foto van kinderen tijdens een repetitie enkele dagen voor de optocht in Brussel op 15 augustus 1906, georganiseerd door de socialistische vakbeweging ten voordele van de arbeidsduurvermindering voor alle arbeiders. (Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis.)

dergelijke bronnen als neutraal en objectief. Ze werden niet gecontextualiseerd en op grond daarvan kritisch benaderd. Zo gingen achter de totstandkoming van dit zogenaamd neutraal en objectief bronnenmateriaal destijds dikwijls (politiek geladen) campagnes schuil.

Het mooiste en bekendste voorbeeld is wel het werk van de beroepsfotograaf Lewis Hine in de Verenigde Staten. Deze oud-onderwijzer werd in 1908 aangezocht door de National Child Labor Committee om een reportage te maken ter ondersteuning van een campagne voor het verbod op kinderarbeid. Weliswaar ensceneerde Hine zijn foto's niet, maar hij zocht uiteraard (om aan de wens van zijn opdrachtgever te voldoen) zeer doelgericht juist naar situaties die afschaffing rechtvaardigden. Vandaag de dag enkel die foto's gebruiken en het voorstellen alsof kinderarbeid enkel daaruit bestond, doet de waarheid geweld aan.

In België wordt dikwijls gebruik gemaakt van één specifieke historische foto. Het betreft een foto uit 1906 waarop jonge textielarbeiders staan afgebeeld in twee groepen: één groep in werkplunje en de andere in zondagse kledij. Enkel de bijhorende 'pancartes' en *niet* de kledij zelf verraden het onderscheid. De ondertitel van deze illustratie luidt steevast: Landelijke betoging tegen de kinderarbeid 1906. De betreffende foto is echter een geësceneerd propagandamiddel van de vakbeweging ter ondersteuning van hun – overigens zeer terechte – eis om vermindering van werkuren voor *alle* arbeiders. Het ging dus in essentie *niet* om afschaffing van kinderarbeid. De lijst van bedenkingen bij de aard en het gebruik van illustratiemateriaal is moeiteloos te verlengen.

Ik wil ook met klem wijzen op het feit dat in het traditionele gebruik van bronnenmateriaal de stem van de betrokken minderjarige arbeiders zelf ontbreekt. Sociale enquêteurs, volwassen vakbondsvertegenwoordigers, ouders en pedagogen spraken destijds in de plaats van deze onmondig geachte groep. De Canadese historicus Robert McIntosh wees daar op: *'Children have no history of their own: their "history" is the account of action undertaken by others to improve their condition. They are mere victims of history'*. Ook anderen, zoals Bernard Schlemmer of Viviana Zelizer, onder-

streepten de noodzaak om minderjarige arbeiders niet langer te beschouwen als het *lijdend voorwerp*, maar ze daarentegen juist tot *onderwerp* te maken en de beschikbare bronnen in dat licht te bezien. Verderop kom ik hier nog op terug.

Vooringenomen beelden

In tweeërlei opzicht zijn historici die het fenomeen kinderarbeid bestuderen vrijwel per definitie vooringenomen. Enerzijds zijn zij kinderen van hun tijd en is hun zienswijze direct gekoppeld aan vigerende beelden van kind-zijn en het belang van werk. Anderzijds is hun onderzoek vaak doordrongen van een voor volwassenen typerend overbeschermende, paternalistische opvatting ten aanzien van kinderen. De idee dat een genuanceerd-positieve relatie kan bestaan tussen minderjarigen en arbeid is voor velen (nog steeds) ondenkbaar. Deze vooringenomenheid zorgt ervoor, dat men de bronnen selectief benadert. Enkel datgene wat men goed vindt en wil bewijzen, wordt bij het onderzoek betrokken. Een tweetal veelzeggende voorbeeldjes geef ik ter onderbouwing van deze bewering.

Als medewerker van een instituut voor sociale geschiedenis krijg ik dikwijls het verzoek om een aantal afbeeldingen te selecteren ten behoeve van populaire publicaties, handboeken geschiedenis, documentaires of lezingen. Als ik dan fotomateriaal voorstel, kiest men telkens opnieuw dezelfde vijf of zes illustraties (waaronder bijvoorbeeld de hierboven besproken afbeelding uit 1906).

Deze voorspelbare top vijf weerspiegelt perfect hetgeen historici denken over het onderwerp. Enkel de meest misereabele afbeeldingen worden geselecteerd. Ander beeldmateriaal – met lachende, fiere kindarbeiders – wordt steevast genegeerd. Opvallend genoeg met het argument, dat dit soort foto's niet representatief is. Eigenlijk bedoelt men daarmee: 'het is me niet ellendig genoeg'.

Dezelfde selectiviteit komt voor bij het gebruik van egodocumenten. Een opvallend voorbeeld hiervan is het gebruik in België van de getuigenis van Pol De Witte (1848-1929), Gents arbeider en pionier van de arbeidersbeweging. Uit zijn autobiografie wordt telkens een allesbehalve mooie beschrijving opgenomen van zijn eerste werkdag in een Gentse katoenspinnerij. Deze beschrijving dient dan als illustratie van hoe ellendig het werk was voor beginnende kindarbeiders. Men vergeet daarbij te vermelden dat deze passage zijn kortstondig verblijf (één dag) in de spinnerij betreft en dat slechts een aantal bladzijden verder De Witte een gelijkaardige ervaring als bijzonder positief evalueerde. De volgende dag begon de 11-jarige namelijk als kleermakersgast te werken en daarover vertelde hij het volgende:

'Het zal zeker niemand bevreemden dat dit leventje mij veel beter beviel dan dat op de fabriek. Ja, het viel zo goed in mijn smaak dat ik met medelijden op de vroegere schoolmakkertjes die nog naar school moesten begon neer te zien'.

Deze passage wordt in geen enkele publicatie over kinderarbeid besproken.

Doorgaans doen publicaties over kinderarbeid enkel en alleen een beroep op bovenstaande voorbeelden. Die bevestigen het beeld van kinderarbeid als louter kommer en kwel. Hoe gerechtvaardigd het gebruik van dergelijk materiaal ook is – want het toont soms inderdaad facetten van kinderarbeid die in vele gevallen actie rechtvaardigden – het belet tevens de verankering van een juiste visie op kinderarbeid in al zijn aspecten.

Bouwstenen voor een nieuwe visie

Het eerder vermelde citaat van Pol De Witte toont aan dat in historisch bronnenmateriaal ook andere informatie over kinderarbeid te vinden is, die aanleiding geeft tot een heel andere beeldvorming. Het werk, bijvoorbeeld, is aangepast aan zijn leeftijd en onderdeel van een langzaam groeiproces. Zijn weergave van de gesprekken met zijn werkgever en met de andere leerlingen aan de kleermakerstafel zijn bijna idyllisch. Er restte tijd voor ontspanning, kattekwaad en scholing. Zijn ervaringen als arbeider staan De Witte geenszins in de weg om zich te ontwikkelen tot de kritische persoonlijkheid die hij werd. Ook uit veel andere getui-

genissen blijkt dat arbeid niet gelijk stond aan misbruik. Arbeid komt er uit naar voren als veel meer dan dat. Het kon een middel zijn tot zelfredzaamheid, het kon het kind verantwoordelijkheidszin bijbrengen en eigenwaarde bezorgen. Arbeid kon voor sommigen zelfs emanciperend werken.

Die eigenschappen werden ook door sommige negentiende-eeuwse pedagogen erkend. Zij trachtten – net omwille van het educatieve aspect van arbeid – in hun pedagogische ideevorming arbeid en ontwikkeling te verzoenen. Paul Robin (1837-1912) bijvoorbeeld werkte een dergelijk project uit: de 'integrale instructie'. Zijn kritiek op het steriele onderwijs zoals het zich destijds ontwikkelde, spreekt voor zich: *'L'enseignement doit rompre avec les méthodes actuelles qui laissent exister, sans grande préoccupation, une longue file d'élèves apathiques ou ennemis du travail et préparent l'avenir des hommes inutiles ou nuisibles'*.

Voor het verankeren van een nieuwe visie op kinderarbeid is het van belang dat niet alleen traditionele bronnen, maar ook een divers spectrum van andersoortige bronnen aandacht krijgt. Gedacht kan bijvoorbeeld worden aan spellen en spelen of aan het bestuderen van het aandeel van minderjarigen in charivaris (volksgerichten) om inzicht te

krijgen in hun positie temidden van het werkvolk. Aangezien minderjarigen nauwelijks rechtstreeks bronnenmateriaal nalieten, dient ook het bestaande bronnenmateriaal te worden herlezen. Belangrijk daarbij is om sommige bronnen vanuit een specifieke, *generatiegerichte* invalshoek te benaderen. Een typisch voorbeeld van dergelijke aanpak is het onderzoek naar kinderstakingen. Alhoewel stakingen al vaak zijn bestudeerd, is het nuttig om expliciet het aandeel van minderjarigen erbij te betrekken. Uit onderzoek blijkt dan bijvoorbeeld, dat minderjarigen in sommige gevallen helemaal zelfstandig als groep het werk neerlegden. Het verloop van deze stakingen en het eisenpakket van de jeugdige stakers biedt veel en nieuwe informatie.

De meeste recente historische studies over kinderarbeid kaderen het fenomeen beter in dan voorheen het geval was. De publicaties van Cunningham en Nardinelli, of het gezamenlijke werk van Becchi en Julia benaderen kinderarbeid vanuit verschillende invalshoeken. Daarnaast namen enkele onderzoekers de vernieuwde vraagstelling als uitgangspunt van hun onderzoek en publicaties om zodoende veelbelovende nieuwe benaderingen van kinderarbeid aan te geven.

Grondlegend in dit opzicht was het werk van Viviana Zelizer: *Pricing the Priceless Child* uit 1985. Als één van de eersten problematiseerde zij de vigerende visie op kinderarbeid. Door te wijzen op bepaalde vormen van kinderarbeid die *niet* werden afgeschaft, zoals het werk van kind-acteurs en kindmodellen, confronteerde zij historici met de inhoud van het begrip 'arbeid'. Daarnaast wees zij op de evolutie van de financiële waarde van minderjarigen aan de hand van de verzekerde waarde van kinderen in verzekeringspolissen en toegekende schadevergoedingen.

Ellen Schrumpf, een Noorse historica, deed jarenlang gedetailleerd onderzoek naar kinderarbeid in een houtzagerij en een porseleinfabriek in Noorwegen gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw. Haar publicaties geven een bijzonder genuanceerd beeld van de kinderarbeid in deze bedrijven. Zij laat bijvoorbeeld zien, dat het dikwijls een privilege was voor jongeren om in een bedrijf tewerkgesteld te worden aangezien hun werk werd betaald. Bovendien toont zij aan, dat de werkdruk voor de jongeren bijzon-

Pagina 32: Foto van Lewis Hine uit 1910, onderdeel van een reeks gemaakt in opdracht van het National Child Labor Committee ter ondersteuning van de campagne voor een verbod op kinderarbeid. Hine maakte deze opname omdat het beeld volgens hem een dergelijk verbod rechtvaardigde. In dit geval speelt de leeftijd en de slechte hygiënische toestand van de spinster een doorslaggevende rol.

Hiernaast: Ongewoon beeld over kinderarbeid waar aandacht wordt besteed aan andere facetten van het fenomeen. De foto toont jongeren tijdens hun pauze. Van ellende is hier weinig te merken. (Hulton Deutsch Collection Ltd.)

Over kinderarbeid verschijnt eind 2001 een uitgebreid themanummer van het driemaandelijks wetenschappelijk tijdschrift *Brood&Rozen, Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen* met daarin bijdragen van onder meer Jens Qvortrup, Ben White, Olga Nieuwenhuys en Ellen Schrupf. (Inlichtingen en bestelling: Amsab, Bagattenstraat 174, 9000 Gent. E-mail: broodenrozen@pandora.be)

E. Becchi, D. Julia (eds.), *Histoire de l'enfance en occident du XVIIIe siècle à nos jours* (Parijs 1998).

H. Cunningham, *The children of the Poor. Representations of Childhood since the Seventeenth Century* (Blackwell, Oxford, Cambridge 1991).

N. De Coninck-Smith, B. Sanding en E. Schrupf, *Industrious children: work and childhood in the Nordic countries 1850-1990* (Odense 1997).

R. De Herdt, B. De Grave, *Kinderarbeid van omstreeks 1800 tot 1914* (Gent 1979).

B. De Wilde, 'Kinderen en arbeid: onverzoonbaar of toch niet?', in: *Samenleving en Politiek* VI,9 (1999).

B. De Wilde, 'The Voice of Working Children in Belgium (1800-1914)', in: International Conference RETHINKING CHILDHOOD.

Working Children's Challenge to the Social Sciences, *Information Bulletin* nr 4 (Parijs 2000).

R. Freedman, *Kids at work: Lewis Hine and the crusade against child labor* (New York 1994). Kinderarbeid, in *Onderwijsvoorlichting* (Unicef: 1993).

M. Lavalette, *Child employment in the Capitalist Labour Market* (Aldershot, etc. 1994).

F. Loriaux, *Enfants-machines: histoire du travail des enfants en Belgique aux 19e et 20e siècles* (Brussel 2000).

R. McIntosh, *Boys in the Pits: Child Labour in Coal Mines* (Montreal, etc. 2000).

C. Nardinelli, *Child Labor and the Industrial Revolution* (Bloomington, Indianapolis s.a.).

B. Schlemmer (ed.), *The exploited Child* (London, New York 2000).

E. Schrupf, *Child Labour – Duty or privilege? Changing perspectives in a Project on Child Labour* (ongepubliceerd paper: april 2000).

A. Stella, 'Introduction: A History of Exploited Children in Europe', in B. Schlemmer (ed.), *The exploited Child* (London, New York 2000).

J.C. Vleggeert, *Kinderarbeid in de negentiende eeuw* (Bussum 1967).

B. White, *Children, Work and "Child Labour": Changing Responses to the Employment of Children* (Den Haag 1994).

V.A. Zelizer, *Pricing the Priceless Child. The Changing Social Value of Children* (Princeton University Press 1994).

der laag was. De taken die zij er dienden te vervullen, zoals vegen, goederen aan- en wegbrengen, waren vooral functioneringsondersteunend, moesten de productie efficiënter laten verlopen.

Vorig jaar verscheen van Robert McIntosh een boek over jongeren in de Canadese steenkoolmijnen. Hierin wordt eenzelfde genuanceerde visie op kinderarbeid gehuldigd. Hij benadert de minderjarige mijnwerkers niet eenzijdig negatief en betreft de arbeiderscultuur van deze groep in zijn onderzoek. In een verhelderend artikel wijst Alessandro Stella op alvast één voordeel, verbonden aan de industriële arbeid van minderjarigen, namelijk de verloning. In tegenstelling tot vroegere periodes waarin kinderarbeid dikwijls onbetaald was, werd in de negentiende eeuw een, weliswaar minimaal, loon uitbetaald aan de minderjarige arbeiders.

Zelf ging ik in een artikel voor het internationale interdisciplinaire colloquium in Parijs 'Rethinking Childhood' op zoek naar de mening van kindarbeiders over hun werk. Mijn uitgangspunt is, dat kindarbeiders kunnen worden benaderd als een competente groep van sociale actoren. Vanuit dit perspectief analyseerde ik hun bijdrage aan de gebruikelijke overlevingsstrategieën van negentiende-eeuwse arbeiders. Hiertoe maakte ik onder meer gebruik van informatie uit petitie van minderjarige arbeiders en bestudeerde ik hun aandeel in demonstraties en kinderstakingen. Een van de voorlopige conclusies – want nader onderzoek is alleszins nodig én lonend – is de geleidelijke evolutie die kindarbeiders in de loop van de eeuw doormaken van een evenwaardig mondig deel van de arbeidersgroep tot een gedomineerde onmondige groep slachtoffers. Deze evolutie heeft aan het einde van de negentiende eeuw of later mede geleid tot de totstandkoming van het verbod op kinderarbeid in West-Europa.

Deze voorbeelden van historisch onderzoek naar kinderarbeid geven een idee van de kansen om beter inzicht te verwerven in de constructie van noties als 'arbeid' en 'kinderen'. Bij uitbreiding zou dergelijk generatiegericht onderzoek van nut kunnen zijn voor de sociale geschiedschrijving in het algemeen. Want net zoals het belang van vrouwen-geschiedenis, aldus Peter Burke in 1992, lag in de mogelijkheid om 'nieuwe vragen te stellen aan het verleden',

zo kan consequente aandacht voor de generatie-problematiek elk historisch onderzoek – dat naar kinderarbeid in het bijzonder – verrijken.

En het onderwijs?

Meer aandacht voor de nieuwe inzichten in kinderarbeid heeft voor het geschiedenisonderwijs voordelen op verschillende niveaus. Vooreerst kan de bestaande beeldvorming van kinderarbeid genuanceerd worden, tegen de achtergrond van een in het algemeen minder negatieve benadering van de factor arbeid in het verleden. Voor alle leerlingen – zeker deze uit het lager en middelbaar technisch beroepsonderwijs – een positief gegeven. Bovendien kan met het klassikaal bestuderen van kinderarbeid een begin gemaakt worden met de noodzakelijke beeldopvoeding (het leren 'lezen en interpreteren van beelden'), en meer in het algemeen met het kritisch leren hanteren van uiteenlopende bronnen zoals egodocumenten, mondelinge en schriftelijke getuigenissen, en illustraties. Het onderwerp en de kritische wijze waarop het tegenwoordig wordt benaderd, geeft daar, zoals ik heb getracht te laten zien, op velerlei wijze gelegenheid toe. Tenslotte kan het discussiëren over de verschillende manieren waarop tegen kinderarbeid werd en wordt aangekeken leiden tot interessante lesmomenten waarop de verhouding tussen minderjarigen en volwassenen centraal staat, in het verleden én vandaag de dag. Want hoe serieus namen en nemen we minderjarigen nu eigenlijk?

Noten

- 1 *Continues zijn voorspinaardmachines. Het kaarden diende als voorbereiding van het spinnen: de vezels werden uiteen getrokken en evenwijdig gelegd. De kaardmachine werd algemeen beschouwd als één van de gevaarlijkst machines om te bedienen. In België werd ze daarom ook 'de duivel' genoemd.*
- 2 NAT is de afkorting van de Spaanse benaming voor de in 1994 opgerichte koepelorganisatie van momenteel een veertigtal nationale organisaties van werkende minderjarigen, onder meer in Mali, Ivoorkust, Senegal, Burkina Faso, India en Peru.
- 3 Het is opvallend dat bijvoorbeeld één van de grote pleitbezorgers van een verbod op kinderarbeid in West-Europa, namelijk de West-europese vakbonden, geen fundamenteel bezwaar hadden tegen kinderarbeid in Kongo, India of Nederlands-Indië toen deze landen respectievelijk onder Belgisch, Brits en Nederlands bestuur stonden.